

ANDRZEJ STOPCZYŃSKI

Uniwersytet Łódzki

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9795-725X>

Migracja zarobkowa z Azji Centralnej do Rosji w dobie pandemii COVID-19

Labor migration from Central Asia to Russia during the COVID-19 pandemic

Abstract

Like most countries in the world, the Russian Federation has also been struggling with the coronavirus pandemic that causes the COVID-19 disease since the beginning of 2020. The pandemic has harmed many areas of life in Russia, including social, demographic and economic issues. The changes also affected the labor market, which to a large extent is shaped by economic migrants from Central Asia. The situation of the economic migrants themselves has also changed significantly. Many of them lost their jobs, especially in the first half of 2020. Due to sanitary restrictions and the closure of borders, the number of Central Asian residents who decided to leave for Russia has significantly decreased. Experts emphasize that economic migrants make a significant contribution to the development of the Russian economy and the economies of Central Asian countries. This article aims to present how the Covid-19 pandemic influenced the shape of economic migration from Central Asia to Russia in the context of changing employment conditions and the socio-economic situation, both in Russia and the countries of the region.

Keywords: Central Asia, migrants, Russia, COVID-19 pandemic

Трудовая миграция из Центральной Азии в Россию во время пандемии COVID-19

Аннотация

Подобно большинству стран мира, Российская Федерация также пострадала от пандемии COVID-19, вызванной вирусом SARS-Cov-2 в начале 2020 года. Эпидемия затронула многие сферы общественной жизни в России, включая социальную, экономическую и демографическую области развития государства. Изменения затронули также и рынок труда, который в значительной степени был сформирован за счет экономических мигрантов из стран Центральной Азии. Сама по себе ситуация с экономическими мигрантами значительно изменилась. Многие из них потеряли работу, особенно в первой половине 2020 года. В связи с санитарными ограничениями и закрытием границ численность резидентов из Центральной Азии, желающих уехать в Россию, значительно сократилась. Эксперты подчеркивают, что экономические мигранты вносят значительный вклад в развитие российской экономики, равно как и экономик стран Центральной Азии. Данная статья наглядно показывает, каким образом пандемия COVID-19 повлияла на формирование процессов экономической миграции из стран Центральной Азии в Россию в контексте изменившихся условий трудоустройства и новой социально-экономической ситуации, как в России, так и в странах всего региона.

Ключевые слова: Средняя Азия, мигранты, Российская Федерация, COVID-19 пандемия

Uwagi wstępne

Data 11 marca 2020 roku okazała się jedną z najważniejszych dat w XXI wieku. To właśnie wtedy Światowa Organizacja Zdrowia uznała epidemię COVID-19 za pandemię, a więc szczególny rodzaj epidemii obejmującej swoim zasięgiem bardzo duże obszary (WHO..., 2020). Federacja Rosyjska, podobnie jak większość państw świata, od początku 2020 roku również zmaga się nadal z pandemią koronawirusa, który wywołuje chorobę COVID-19. Pandemia odbiła się negatywnie na wielu dziedzinach życia mieszkańców Rosji, w tym kwestiach społecznych, demograficznych czy gospodarczych. Zmiany dotknęły także rynek pracy, który w dużym stopniu kształtowany jest przez migrantów zarobkowych z krajów Azji Centralnej. Również sytuacja

samych migrantów zarobkowych uległa znaczącej zmianie. Wielu z nich straciło pracę, szczególnie w pierwszej połowie 2020 roku. Z kolei z powodu ograniczeń sanitarnych i zamknięcia granic znacznie zmniejszyła się liczba mieszkańców Azji Centralnej, którzy zdecydowali się na wyjazd do Rosji. Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie w jaki sposób pandemia Covid-19 wpłynęła na kształt migracji zarobkowej z Azji Centralnej do Rosji w kontekście zmieniających się warunków zatrudnienia oraz sytuacji społeczno-gospodarczej, zarówno w Rosji, jak i państwach regionu.

Przyczyny migracji zarobkowej z państw Azji Centralnej do Rosji

Zjawisko migracji jest jednym z nieodłącznych elementów globalizacji, która w państwach Azji Centralnej ma swój specyficzny wymiar (Laurelle, 2013, s. 7–8). Charakter migracji w regionie zmienił się w ostatnich trzech dekadach, od momentu uzyskania przez republiki niepodległości w 1991 roku. Do rozpadu Związku Radzieckiego migracje w Azji Centralnej miały charakter wewnętrzny i odbywały się w ramach jednego państwa. Wraz z polepszeniem się sytuacji makroekonomicznej w Rosji, od początku pierwszej dekady XXI wieku, państwo to stało się atrakcyjnym rynkiem pracy dla migrantów poszukujących zatrudnienia oraz nowych możliwości. Współcześnie można mówić już więc o migracjach międzynarodowych między suwerennymi państwami. Jak zaznacza Józef Lang w ciągu ostatnich kilkunastu lat migranci zarobkowi wpisali się na stałe w krajobraz społeczny większości rosyjskich metropolii. To właśnie migracja pozwala redukować problemy wewnętrzne w krajach pochodzenia migrantów, głównie za sprawą przekazów pieniężnych, które ci wysyłają do swoich rodzin (Lang, 2017).

Przyczyn migracji do Federacji Rosyjskiej upatrywać należy głównie w sytuacji gospodarczej w poszczególnych państwach regionu, na tle których gospodarka rosyjska, pomimo przejściowych kryzysów, wydaje się być o wiele bardziej stabilna. Bez wątpienia głównym czynnikiem, który popycha mieszkańców Azji Centralnej do migracji zarobkowej jest bezrobocie oraz brak perspektyw. Bezrobocie przyczynia się do powstawania także takich problemów jak ubóstwo czy niedożywienie. Niestety niezwykle trudno jest ocenić realny stopień bezrobocia w tych krajach, gdyż oficjalne statystyki

państwowe dotyczące zatrudnienia w wielu przypadkach nie są wiarygodne. Doskonałym przykładem jest Turkmenistan, który oskarżany jest przez niezależne organizacje międzynarodowe na rzecz ochrony praw człowieka o zatajanie rzeczywistego stopnia biedy w kraju. Według Komisji Gospodarczej i Społecznej ONZ ds. Azji i Pacyfiku, w 2018 roku blisko 22% mieszkańców tego kraju żyło poniżej granicy ubóstwa. Jak zaznacza Human Rights Watch, pomimo iż oficjalne bezrobocie w Turkmenistanie w ciągu ostatnich 10 lat oscyloowało w granicy 3–4%, to w rzeczywistości sięgać ono może nawet 60% (*Туркменистан...*, 2020). Również w Kirgistanie oficjalne statystyki wydają się nie odzwierciedlać rzeczywistej skali bezrobocia w kraju, które zgodnie z danymi tamtejszego Ministerstwa Pracy, Polityki Społecznej i Migracji wynosi 5,8% (*Рынок...*, 2021). Dane nieoficjalne wskazują, że bezrobocie jest prawie czterokrotnie wyższe. Z drugiej strony należy wskazać, że w samej Rosji występują istotne czynniki przyciągania migrantów, do których eksperci zaliczają przede wszystkim: duży rynek pracy, zróżnicowaną gospodarkę, zapotrzebowanie na pracowników w wielu branżach i regionach, wyższy poziom płac i lepszą jakość życia. Przede wszystkim w posowieckiej Rosji niedobór nisko wykwalifikowanej siły roboczej nałożył się na szybki rozwój sektora usług, w którym praca charakteryzuje się trudnymi warunkami i niskimi płacami. Tego rodzaju pracę wykonują migranci (*Кадыров*, 2021).

Istotnym elementem wpływającym na pogarszającą się sytuację społeczną mieszkańców Azji Centralnej są także relatywnie wysokie koszty utrzymania, w szczególności koszty żywności. We wspomnianym Turkmenistanie produkcja żywności zaspokaja jedynie około 40% krajowego popytu, dlatego też bardzo często ceny żywności uzależnione są od światowych trendów. Od początku pandemii w Turkmenistanie obserwowany jest gwałtowny wzrost cen produktów żywnościowych, którego początki sięgają końca 2018 roku (przejściowe podwyżki cen żywności zdarzały się już wielokrotnie w przeszłości). Zamożniejsi mieszkańcy nabywają towary lepszej jakości w sklepach prywatnych lub na rynkach, znakomita większość mieszkańców zmuszona jest jednak do korzystania z państwowych, dotowanych sklepów. Niestety nawet w tych ostatnich coraz częściej zdarzają się braki w zaopatrzeniu. Już w maju 2021 roku niezależne media informowały o kolejkach przed tego typu placówkami, które rozpoczynały się nawet o godzinie 2:00 w nocy (*Продуктов...*, 2021). Warto również podkreślić, że według najnowszego

rankingu kosztów utrzymania w 2021 roku, przeprowadzonego przez firmę konsultingową Mercer, Aszchabad, stolica Turkmenistanu, jest najdroższym miastem do życia na świecie i wyprzedza w zestawieniu takie metropolie, jak Hongkong czy Tokio (Mercer, 2021).

Kolejnym czynnikiem przyczyniającym się do rozwoju migracji z państw Azji Centralnej jest również dynamika zmian demograficznych. Warto zaznaczyć, że jest to jeden z najmłodszych regionów na świecie – przeciętny mieszkaniec Azji Centralnej ma zaledwie 27,6 lat (*Население...*, 2021). Według najnowszych szacunków ONZ, populacja Azji Centralnej wynosi ponad 74,5 mln osób, a w ciągu ostatnich 10 lat systematycznie zwiększała się o około 1 mln osób rocznie. Tempo wzrostu liczby ludności wynosi w regionie 1,66%, natomiast współczynnik dzietności wynosi blisko 3 urodzeń na kobietę w wieku rozrodczym. Dla porównania średni wiek mieszkańca Federacji Rosyjskiej to aż 40,4 lat przy ujemnym tempie wzrostu liczby ludności wynoszącym w 2020 roku -0,2% i współczynniku dzietności 1,5 urodzeń na kobietę w wieku rozrodczym (*Федеральная служба государственной статистики*, 2021). Jedną z istotnych przyczyn wysokiego wskaźnika urodzeń w krajach Azji Centralnej są bez wątpienia uwarunkowania religijno-kulturowe. Według Azamata Seitova, demografa z Narodowego Uniwersytetu Uzbekistanu w Taszkencie, religia muzułmańska i tradycyjne wartości od zawsze wpływały na wysoki wskaźnik urodzeń w tym kraju. Zdaniem badacza wszystkie sondaże socjologiczne jednoznacznie wskazują, że założenie rodziny jest kwestią priorytetową dla młodego pokolenia. Podobnego zdania jest niezależna badaczka z Kirgistanu, Nurbjubu Kerimova, która zauważa, że to właśnie islam definiuje charakter funkcjonowania rodziny w tym państwie, a powiedzenie „Ile Bóg da, tyle dzieci musi się urodzić” jest żywe wśród kirgiskiego społeczeństwa (*Как улучшить...*, 2021).

Nie można także zapominać o czynniku kulturowym, który sprawia, że Federacja Rosyjska jest dla mieszkańców Azji Centralnej wciąż najbardziej atrakcyjnym państwem docelowym, w którym szukają zatrudnienia. Przede wszystkim istotne znaczenie odgrywa wspólna przeszłość, która znajduje odzwierciedlenie w powszechnym wciąż użyciu języka rosyjskiego w regionie. Na całym obszarze Azji Centralnej odsetek osób mówiących w języku rosyjskim przekracza 50% populacji. Język rosyjski ma status drugiego języka urzędowego w Kazachstanie i Kirgistanie, natomiast w pozostałych

republikach sytuacja języka jest dość zróżnicowana. W Turkmenistanie już w 1991 roku wprowadzono alfabet łaćniński, w Uzbekistanie dokonano tego w roku 1993. Tadżykistan nie planuje w najbliższych latach przejścia na alfabet łaćniński, co zdaniem obserwatorów spowodowane jest wysokimi kosztami całego procesu, który mógłby być nie do udźwignięcia dla słabej gospodarki tego państwa. Warto zaznaczyć, że w 2018 roku były prezydent Kazachstanu, Nursułtan Nazarbajew, podpisał dekret, zgodnie z którym kraj ten ma przejść na alfabet rosyjski do 2025 roku (Бекмурзаев, 2019). Bez względu na status prawny języka rosyjskiego w regionie nie ulega wątpliwości, że to właśnie język jest najbardziej istotnym narzędziem rosyjskiej *soft power*. Jak podkreślają badacze, w tym Marina Lebedeva, obecnie szerzeniu znajomości języka rosyjskiego wśród mieszkańców Azji Centralnej sprzyja m.in. współpraca kulturalna, edukacyjna czy działalność wyspecjalizowanych organizacji, takich jak Fundacja Russkij Mir oraz Federalna Agencja ds. Wspólnoty Niepodległych Państw, Rodaków Mieszkających za Granicą i Międzynarodowej Współpracy Humanitarnej (Лебедева, 2014).

Migracja mieszkańców Azji Centralnej do Rosji w dobie pandemii – skala zjawiska

Na charakter migracji zarobkowej do Rosji wpływa niewątpliwie fakt ustanowienia Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej – umowa o jej utworzeniu podpisana została 29 maja 2014 i weszła w życie 1 stycznia 2015 roku. Państwa członkowskie to Armenia, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan i Rosja. Obywatele tych krajów nie tylko nie potrzebują wiz do przekraczania granic państw członkowskich, ale także nie potrzebują zezwoleń na pracę. Ruch bezwizowy zachowany jest także dla Tadżykistanu, Uzbekistanu, Azerbejdżanu, Ukrainy i Mołdawii. Spośród wszystkich krajów Azji Centralnej jedynie mieszkańcy Turkmenistanu zobowiązani są do pozyskania jednocześnie wize oraz zezwolenia na pracę w Federacji Rosyjskiej (Оценка..., 2016).

Od 2015 roku uległy znaczącej zmianie zasady dotyczące migracji zarobkowej do Rosji. Przede wszystkim, aby legalnie pracować należy w ciągu 30 dni od przybycia na terytorium Federacji Rosyjskiej złożyć wniosek o uzyskanie patentu na pracę. Od 2010 roku system przyznawania patentów pozwalał na jego otrzymanie w krótkim czasie tym pracownikom, którzy byli

zatrudniani przez osoby fizyczne, np. jako nianie. W przypadku zatrudnienia pracownika przez osoby prawne konieczna była skomplikowana i długa procedura po stronie pracodawcy, która trwała nawet rok. Konieczne było bowiem uzyskanie odpowiedniej kwoty na zatrudnienie zagranicznej siły roboczej. Od roku 2015 procedury związane z zatrudnieniem zagranicznych pracowników po stronie pracodawcy uległy ułatwieniom, jednocześnie w celu uzyskania patentu przez pracownika konieczne jest: złożenie przez niego wniosku do Federalnej Służby Migracyjnej wraz z paszportem, kartą migracyjną, polisą medyczną lub umową ubezpieczenia medycznego, zaświadczenie o nieobecności chorób zakaźnych i HIV, zaświadczenie o znajomości języka rosyjskiego oraz podstaw rosyjskiej historii i kultury (na podstawie zdanego egzaminu). Szereg wymagań biurokratycznych zdaniem migrantów stanowi znaczne obciążenie finansowe, szczególnie kosztowne i trudne jest zdobycie odpowiednich zaświadczeń lekarskich (Устюжанин, 2014). Ponadto istotnym obciążeniem finansowym jest cena samego patentu, która w zależności od regionu może się znacznie różnić. Według danych opublikowanych na portalu LegalLabour.ru, w 2021 roku najniższe miesięczne składki na opłacenie patentu wynosiły w Republice Ałtaju – 3147 rubli, natomiast najwyższe składki notowane były w Jakucji – aż 10063 ruble. W Petersburgu i Moskwie miesięczna opłata za patent wynosiła odpowiednio 4000 i 5092 ruble (*Смоумость...*, 2021). Pomimo wysokich kosztów związanych z otrzymaniem patentu, jest to jedyny dokument dla obywateli państw nienależących do Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, który pozawala im w sposób legalny korzystać z zasobów rosyjskiego rynku pracy. Od 29 grudnia 2021 roku, w związku z trwającą pandemią COVID-19, rosyjskie władze wprowadziły kontrowersyjne przepisy, zgodnie z którymi „zagraniczni pracownicy, członkowie ich rodzin mieszkający w Rosji oraz cudzoziemcy, którzy chcą zostać w Rosji dłużej, muszą co trzy miesiące poddawać się badaniom na obecność chorób zakaźnych, takich jak kiła, HIV, trąd, gruźlica i COVID-19. Muszą również poddać się testowi na obecność narkotyków oraz złożyć odciski palców i oddać zdjęcie biometryczne” (*Badania...*, 2021).

Warto podkreślić, że w przypadku obywateli z państw należących do Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej przepisy znacznie ułatwiają podjęcie pracy zarobkowej na terenie Rosji. W konsekwencji obywatele Kazachstanu

i Kirgistanu nie muszą ubiegać się o uzyskanie patentu na pracę, wystarczy jedynie, że po przyjeździe do Rosji w ciągu 90 dni znajdą zatrudnienie. Ponadto obywatele Kazachstanu i Kirgistanu zatrudniani są na równych prawach z obywatelami Rosji, co w praktyce oznacza, iż w większości przypadków nie muszą oni przechodzić procedury uznawania dokumentów poświadczających edukację czy kwalifikacje. Obywatele Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej mogą podejmować pracę na terytorium całej Federacji Rosyjskiej, a nie jedynie na obszarze dla którego został wydany patent (*Основные*, 2020). Od 2021 roku pracownicy ci mają także prawo do uprawnień emerytalnych z uwzględnieniem stażu pracy na terytorium innych państw wchodzących w skład organizacji (*Какие преимущества...*, 2021). W celu ułatwienia mieszkańcom Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej dostępu do rosyjskiego rynku pracy 1 lipca 2021 roku Federalna Służba ds. Pracy i Zatrudnienia (Rostrud) uruchomiła portal „Praca w Rosji”. Portal działa na zasadzie międzynarodowej wyszukiwarki o wolnych miejscach pracy i osobach jej poszukujących, integrując informacje z systemów państw członkowskich. W przyszłości portal ma służyć także do elektronicznego zawarcia umowy o pracę czy odbycia niezbędnych szkoleń. Według szacunków Rostrudu, do końca 2021 roku z portalu skorzystać ma blisko pół miliona osób (*Проект...*, 2021).

W latach 2010–2015, według danych opublikowanych w 2016 roku przez Radę ds. Polityki Zagranicznej i Obronności, większość migrantów zarobkowych przebywających na terytorium Federacji Rosyjskiej stanowili mieszkańcy Uzbekistanu (od 1,3 mln do 2,1 mln), na drugim miejscu znaleźli się mieszkańcy Tadżykistanu (od 600 tys. do 985 tys.), dalej uplasowali się mieszkańcy Kirgistanu (od 240 tys. do 500 tys.). Najmniej liczną grupę stanowili Kazachowie i mieszkańcy Turkmenistanu, których liczba nie przekroczyła 100 tysięcy osób (*Оценка...*, 2016). Kryzys finansowy w Rosji (spowodowany m.in. gwałtownym spadkiem cen ropy na światowych rynkach czy nałożeniem sankcji w związku z rosyjską aneksją Krymu), przypadający na lata 2014-2015, zapoczątkował tendencję do zmniejszania się liczby migrantów w tym kraju. W 2014 roku nastąpiło wyraźne spowolnienie wszystkich istotnych wskaźników gospodarczych w kraju, np. tempo wzrostu PKB oscylowało w granicy 0, a udział inwestycji w gospodarce spadł z poziomu 22,6% w 2013 roku do niecałych 17% w 2014 (Кондратьев,

2014). Obecnie, według najnowszych danych przekazanych mediom przez przedstawicielkę Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej Walentinę Kozakową 30 września 2021 roku, w Rosji przebywa 7 milionów obcokrajowców. Jak zaznaczyła przedstawicielka rosyjskiego MSW dane te uwzględniają w dużej mierze legalnych migrantów oraz niewielką liczbę nielegalnych (*Стало...*, 2021).

W celu zobrazowania skali zjawiska migracji z państw Azji Centralnej do Rosji i poznania bardziej szczegółowych informacji dotyczących migracji niezbędna jest analiza oficjalnych statystyk publikowanych przez rosyjskie służby, przede wszystkim przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Od 2017 roku rosyjskie MSW udostępnia publicznie statystyki pod nazwą „Ewidencja migracji”. Informacje te w sposób przekrojowy pozwalają zobrazować trendy migracyjne w Rosji. Na potrzeby niniejszego artykułu porównane zostały dane z lat 2019–2021 (dane z 2021 roku obejmują miesiące styczeń–wrzesień).

Tabela 1. Wybrane wskaźniki sytuacji migracyjnej w Rosji w 2019 roku

Kraj	Pierwsza rejestracja w FR (w tym ogółem wszystkich)	Liczba wyrejestrowanych migrantów	Cel wjazdu na teren Federacji Rosyjskiej				
			turystyka	nauka	praca	prywatny	inny
Kazachstan	560 065 (762 028)	652 323	37 011	90 782	136 208	247 473	48 593
Uzbekistan	2 584 207 (4 805 694)	3 980 705	22 035	50 080	2 107 302	366 136	38 654
Tadżykistan	1 585 164 (2 754 915)	2 230 664	8 019	44 661	1 179 423	330 820	22 223
Kirgistan	583 717 (1 055 458)	849 411	9 243	21 543	453 702	83 716	15 513
Turkmenistan	83 460 (126 081)	93 253	10 994	49 444	4 813	11 463	6 746

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: ЛГКЫНЦ

Tabela 2. Wybrane wskaźniki sytuacji migracyjnej w Rosji w 2020 roku

Kraj	Pierwsza rejestracja w FR (w tym ogółem wszystkich)	Liczba wyrejestrowanych migrantów	Cel wjazdu na teren Federacji Rosyjskiej				
			turystyka	nauka	praca	prywatny	inny
Kazachstan	227 174 (419 472)	386 663	11 299	30 494	60 461	101 994	22 926
Uzbekistan	1 165 148 (3 461 374)	3 200 397	5 626	18 430	1 011 028	104 495	25 569
Tadżykistan	648 593 (1 934 211)	1 751 281	2 531	15 127	507 255	106 324	17 356
Kirgistan	247 267 (737 929)	583 708	2 863	6 790	190 312	34 750	12 752
Turkmenistan	43 784 (88 164)	76 814	2 456	29 293	3 906	3 632	4 497

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: ЛГКЫНЦ

Dokonując podsumowania i analizy danych zawartych w tabeli 1 oraz w tabeli 2 można stwierdzić, iż w porównaniu do 2019 roku liczba legalnych migrantów zarobkowych z Azji Centralnej do Rosji w 2020 roku spadła o ponad 50%. Największy spadek w liczbie nowoprzybyłych do Rosji migrantów zarobkowych odnotowano w przypadku obywateli Kirgistanu – aż o 58%, natomiast najniższe wartości w przypadku obywateli Uzbekistanu – 52%. Warto także zaznaczyć, iż bez względu na trwającą pandemię tendencje związane z liczbą nowych migrantów w Rosji nie uległy zmianie. Najwięcej zarejestrowanych migrantów z Azji Centralnej pochodzi z Uzbekistanu, na drugim miejscu znajdują się obywatele Tadżykistanu, dalej obywatele Kirgistanu, na przedostatnim miejscu plasują się migranci z Kazachstanu, a zestawienie zamykają obywatele Turkmenistanu. Jeśli chodzi o odsetek migrantów zarejestrowanych w celu podjęcia pracy na tle wszystkich migrantów z danego kraju, to jest on najwyższy wśród migrantów z Uzbekistanu (81% w 2019 roku i 86% w 2020), na drugim miejscu znajdują się migranci z Kirgistanu (77% w 2019 i 2020 roku) oraz Tadżykistanu (74% w 2019 roku oraz 78% w 2020). Najniższy odsetek osób migrujących do Rosji z zamiarem podjęcia pracy jest wśród obywateli Kazachstanu (24% w 2019 roku i 26% w 2020 roku) oraz Turkmenistanu (5,7% w 2019 roku i 9% w 2020).

Tabela 3. Wybrane wskaźniki sytuacji migracyjnej w Rosji w okresie styczeń–wrzesień 2021 roku

Kraj	Pierwsza rejestracja w FR (w tym ogółem wszystkich)	Liczba wyrejestrowanych migrantów	Cel wjazdu na teren Federacji Rosyjskiej				
			turystryka	nauka	praca	prywatny	inny
Kazachstan	362 228 (401 441)	309 356	11 192	55 036	115 447	148 725	31 828
Uzbekistan	3 322 489 (3 374 758)	2 513 466	4 913	59 233	3 054 180	152 768	62 395
Tadżykistan	1 938 337 (2 025 712)	1 502 216	1 583	58 964	1 597 481	237 501	42 808
Kirgistan	738 733 (751 746)	474 441	2 155	32 339	623 465	63 556	17 218
Turkmeni- stan	50 865 (53 876)	48 621	578	34 955	5 165	5 991	4 176

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Отдельные показатели миграционной ситуации в Российской Федерации за январь – сентябрь 2021 года с распределением по странам и регионам.*

Informacje dotyczące pierwszych 9 miesięcy 2021 roku (Tabela 3) wskazują, że trendy dotyczące migracji zarobkowej do Federacji Rosyjskiej z państw Azji Centralnej uległy diametralnej zmianie w porównaniu z rokiem 2020. Ponadto dane za okres styczeń–wrzesień 2021 roku pokazują, że jedynie w 9 pierwszych miesiącach 2021 roku zarejestrowanych zostało więcej migrantów zarobkowych z państw Centralnej Azji (oprócz Kazachstanu) niż w roku 2019 czy w roku 2020. Podobnie jak w latach poprzednich, najwięcej migrantów zarobkowych pochodzi z 3 państw: Uzbekistanu, Tadżykistanu i Kirgistanu. Warto także zaznaczyć, iż w okresie styczeń–wrzesień 2021 odsetek zarejestrowanych w celu podjęcia pracy migrantów na tle wszystkich migrantów z danego kraju był najwyższy wśród obywateli Uzbekistanu i wyniósł aż 92%.

Jak pandemia COVID-19 zmieniła życie migrantów zarobkowych z Azji Centralnej?

Przytoczone powyżej dane z rosyjskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych obrazują trendy i zjawiska, które od początku pandemii wpłynęły na życie

migrantów zarobkowych z Azji Centralnej. Według Wadima Kożenowa, przewodniczącego Federacji Migrantów Rosji, w przeddzień wybuchu epidemii w Rosji znajdowało się około 4 milionów migrantów zarobkowych z Azji Centralnej, z czego nawet 3 miliony to obywatele Uzbekistanu. W skali całego kraju już co dziesiąty pracownik w Rosji jest migrantem zarobkowym. Migranci najczęściej znajdują pracę w przedsiębiorstwach i firmach zatrudniających nie więcej niż 100 osób. Najczęściej przybysze zarobkowi do Rosji są zatrudniani w takich gałęziach gospodarki jak budownictwo (blisko jedna czwarta), handel czy przemysł maszynowy. Ponadto migranci podejmują się pracy, która z punktu widzenia Rosjan jest często nieopłacalna lub mało prestiżowa, a więc pracują jako dozorczy, kurierzy czy sprzątaczkę. Badania wskazują również, że migranci pracują znacznie więcej niż Rosjanie, bo aż około 59 godzin tygodniowo (przeciętny Rosjanin pracuje średnio 38 godzin tygodniowo). W 2019 roku migranci zarobkowi w Rosji stanowili 12% siły roboczej, a ich udział w PKB wyniósł blisko 8% (Соколов, 2020a).

Według badań Instytutu Socjologii Rosyjskiej Akademii Nauk, z powodu pandemii i ograniczeń z nią związanych (wprowadzenie powszechnej kwarantanny i zamknięcie granic w połowie marca 2020 roku) 30% migrantów pozostała bez pracy, a blisko połowa nie miała pieniędzy na podstawowe potrzeby, takie jak żywność (*Юнистрим...*, 2021). Z drugiej strony, już w listopadzie 2020 roku dziennik *Viedomosti* informował, że jesienią zapotrzebowanie na pracowników w miejscach, gdzie dotychczas pracowali migranci wzrosło o 70% w porównaniu z analogicznym okresem roku 2019. Największy popyt dotyczył pakowaczy, robotników drogowych, kierowców czy budowniczych. Około 40% firm, które zatrudniały migrantów odczuły jesienią 2020 roku niedobór rąk do pracy. Braki w kadrach spowodowane były, jak przekonują eksperci, głównie tym, że z powodu pandemii nowi pracownicy nie mogli wjechać do Rosji z powodu ograniczeń komunikacyjnych czy sanitarnych, a więc największy niedobór pracowników obserwowany był głównie w szczytowych momentach pandemii (Соколов, 2020b). Pandemia zachwiała tym samym sezonowością migracji zarobkowej do Rosji – zazwyczaj zimą liczba migrantów zarobkowych jest minimalna, natomiast od marca do maja obserwowany jest napływ siły roboczej. Zgodnie z wspomnianymi badaniami Instytutu Socjologii Rosyjskiej Akademii Nauk największe załamanie rynku pracy w dobie pandemii dotyczyło wielkich aglomeracji, takich

jak Moskwa, gdzie wprowadzono ścisły reżim sanitarny i to właśnie migranci w wielkich miastach najbardziej odczuli kryzys w postaci zwolnień z pracy. W pierwszych miesiącach pandemii pracodawcy zatrzymali najcenniejszych pracowników, zwalniając przede wszystkim tych mniej doświadczonych i mniej wykwalifikowanych. Ponad połowa pracujących w okresie styczeń – maj 2020 (55%) to ci, którzy w tym czasie nie stracili pracy. Są to osoby najlepiej wykształcone i dobrze posługujące się językiem rosyjskim. Najbardziej ucierpieli ci migranci, którzy byli najslabiej opłacani, niewykształceni i słabo posługiwali się językiem, często byli zatrudnieni nieformalnie. Wśród migrantów, którzy wrócili do ojczyzny w 2020 roku, przeważali budownicy (ponad jedna trzecia), pracownicy hoteli i gastronomii oraz pracownicy handlu i transportu (Денисенко, Мукомель, 2020).

Warto również wspomnieć o sytuacji nielegalnych migrantów z Azji Centralnej. Według danych udostępnianych w listopadzie 2021 roku przez wiceministra spraw wewnętrznych Aleksandra Gorowoja, na terytorium Federacji Rosyjskiej przebywa 820 tysięcy nielegalnych migrantów ze Wspólnoty Niepodległych Państw, niestety nie ma bardziej szczegółowych statystyk dotyczących obywateli poszczególnych państw (Еропов, 2021). Zgodnie z dekretem Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 15 czerwca 2021 roku „O tymczasowych środkach regulujących status prawny cudzoziemców i bezpaństwowców w Federacji Rosyjskiej w okresie przewycięzania skutków rozprzestrzeniania się COVID-19”, migranci, którzy przybyli do Rosji przed 15 marca 2020 roku oraz ci, którzy od 16 czerwca 2021 roku nie mieli podstaw prawnych do pobytu, otrzymali możliwość wystąpienia do organów terytorialnych MSW Rosji z wnioskiem o uregulowanie stanu prawnego do 30 września 2021 roku (Петров, 2021a). Według rosyjskich władz swój status uregulowało aż milion nielegalnych migrantów, natomiast ci, którzy przebywają nielegalnie i tego nie uczynili do końca września 2021 roku, mogą liczyć się z konsekwencjami, w tym wydaleniem z kraju i zakazem ponownego wjazdu (Петров, 2021b).

W kontekście nielegalnej migracji dodać należy, że to właśnie pracownicy, którzy przebywają na terytorium Federacji Rosyjskiej bez uregulowanego statusu prawnego najczęściej padają ofiarami różnego rodzaju nadużyć, jednocześnie są również najbardziej narażeni na wykluczenie społeczne. Wspomniane

zjawiska szczególnie widoczne są w czasie pandemii. Już wiosną 2020 roku w mediach rosyjskich pojawiały się doniesienia o akcjach rozdawania żywności wśród moskiewskich migrantów. Jedną z nich przeprowadziła Dinara Sadretdinowa, założycielka fundacji „Dom życzliwości”, której wolontariusze podczas ramadanu dwa razy w tygodniu dostarczali paczki żywnościowe najbardziej potrzebującym (Скрипунов, 2020). Jak relacjonują sami migranci, w początkowym okresie pandemii, kiedy znalezienie pracy było bardzo trudne, wielu z nich zostało oszukanych a niekiedy trafili do pracy, za którą nie otrzymali wynagrodzenia. Dochodzenie swoich praw jest jednak praktycznie niemożliwe z uwagi na nielegalny charakter zatrudnienia (*Из мигранта в раба*, 2021).

Obecność migrantów zarobkowych na terytorium Federacji Rosyjskiej, których sytuacja ekonomiczna, szczególnie w trakcie pandemii, uległa diametralnemu pogorszeniu się wpływa m.in. na wzrost przestępczości wśród tej grupy społecznej. W konsekwencji przyczynia się to do rosnącej niechęci ludności rosyjskiej wobec pracowników z regionu Azji Centralnej. Już w 2014 roku zaczęły pojawiać się alarmujące informacje w prasie oraz Internecie o rosnącej przestępczości wśród migrantów obserwowanej w takich metropoliach jak Moskwa. Jak informowała *Rossijskaja Gazieta* w 2014 roku, liczba przestępstw, np. kradzieży popełnianych przez grupy etniczne, wzrosła od początku XXI wieku w rosyjskiej stolicy czterokrotnie (Фалалеев, 2014). Z kolei pod koniec kwietnia 2020 roku rosyjskie media opublikowały statystyki dotyczące przestępczości na podstawie danych rosyjskiego ministerstwa spraw wewnętrznych za pierwsze trzy miesiące 2020 roku, które wskazywały, że liczba przestępstw wśród migrantów wzrosła o ponad 2% w odniesieniu do analogicznego okresu roku poprzedzającego, były to na głównie rabunki czy kradzieże jedzenia. Te same źródła wskazywały także, że wzrost przestępstw przeciwko migrantom był aż o blisko 6% wyższy niż w roku 2019 (Сунцова, 2020). Również na początku 2022 roku przewodniczący Komitetu Śledczego Rosji przyznał, że wciąż utrzymuje się tendencja rosnąca jeśli chodzi o popełniane przestępstwa przez osoby pochodzące z państw Azji Centralnej (*Бастрыкин...*, 2022).

Zakończenie

Przyszłość migrantów zarobkowych z państw Azji Centralnej w Rosji w najbliższych latach wydaje się determinowana przez dwa najważniejsze czynniki: rozwój pandemii koronawirusa oraz politykę migracyjną rosyjskich władz. O ile kierunek rozwoju pandemii jest trudny do prognozowania, o tyle działania władz, pomimo niekiedy obserwowanego braku skoordynowania, będą prawdopodobnie zmierzały w kierunku systematycznego uzupełniania braków kadrowych na rosyjskim rynku pracy przez przyciąganie pracowników z Azji Centralnej. W czerwcu 2021 roku podczas spotkania z regionalnymi liderami wicepremier Federacji Rosyjskiej, Marat Husnullin, wskazał, że w celu zaspokojenia zapotrzebowania na pracowników do 2024 roku Rosja powinna sprowadzić do kraju 5 milionów migrantów zarobkowych. Wicepremier podkreślił, że obecnie to brak wystarczającej liczby rąk do pracy jest największym ograniczeniem możliwości rozwoju kraju (*Россиа... , 2021*). W najbliższych latach prawdopodobnie największe zapotrzebowanie na migrantów zarobkowych z Azji Centralnej będzie generować sektor budowlany. Władze rosyjskie doskonale zdają sobie sprawę z tej sytuacji i starają się uzupełnić braki, podejmując działania ułatwiające migrantom w czasie pandemii podjęcie pracy. W lutym 2021 roku rosyjskie ministerstwo budownictwa poinformowało o rozpoczęciu pilotażowego programu, w ramach którego w wyczarterowanych pociągach z Uzbekistanu przyjadą do Rosji w pełni zaszczepieni (szczepionką Sputnik Light) i przebadani pracownicy. Zarówno szczepienia, jak i badania będzie wykonywał specjalny zespół rosyjskich lekarzy oddelegowany do tego zadania (*Манукиян, 2021*). Z drugiej strony już w styczniu 2021 roku władze Moskwy rozpoczęły prace nad opracowaniem strategii, która pozwoliłaby uniezależnić się od obcej siły roboczej w budownictwie. Moskiewskie władze chcą, by na budowach w stolicy Rosji drastycznie ograniczyć liczbę pracowników przy jednoczesnym wzroście płac. Ma to być możliwe dzięki wdrożeniu nowych technologii oraz rozwiązań strukturalnych (*Проценко, 2021*).

Eksperci podkreślają, że migranci zarobkowi stanowią istotny wkład zarówno w rozwój gospodarki rosyjskiej oraz gospodarek państw Azji Centralnej, gdzie przekazy pieniężne do krajów pochodzenia w przypadku Kirgistanu i Tadżykistanu stanowią około 30% tamtejszego PKB. Jednocześnie

postępujące uzależnienie się od dochodów wypracowanych przez migrantów prowadzi do słabości państw, także na arenie międzynarodowej, gdyż stają się oni kartą przetargową w rozgrywkach politycznych – ograniczenia wjazdu do Rosji dla pracowników z Azji Centralnej byłyby z dużym prawdopodobieństwem katastrofalne w skutkach dla słabych gospodarek takich krajów jak Tadżykistan czy Kirgistan. Jednocześnie praca w Rosji przestaje być dla niektórych migrantów opłacalna i bezpieczna. W czasie pandemii najbogatszy kraj regionu – Kazachstan – zaczyna być realną alternatywą dla migracji zarobkowej do Rosji. Spowodowane jest to przede wszystkim niższymi kosztami transportu w podróży do tego kraju czy niższymi kosztami uzyskania zezwolenia na pracę. Migranci znajdują tam zatrudnienie w gospodarstwach rolnych, na budowach czy nawet na bazarach. Jak przyznają sami pracownicy, takie czynniki jak bliskość kulturowa, podobna mentalność czy stosunkowo proste wymagania odnośnie do uzyskania pozwolenia na pracę oraz praktycznie brak przemocy na tle narodowościowym, sprawiają, że Kazachstan jest dla nich krajem bardziej bezpiecznym niż Rosja (Наджибулла, 2021).

DR ANDRZEJ STOPCZYŃSKI

Katedra Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
Uniwersytet Łódzki
ul. Narutowicza 59a, 90–131 Łódź
andrzej.stopczyński1@uni.lodz.pl

Bibliografia

- Badania lekarskie w Rosji. Obcokrajowcy oburzeni.* (2021, 21 grudnia). Deutsche Welle. Pobrane z: <https://www.dw.com/pl/badania-lekarskie-w-rosji-obcokrajowcy-oburzeni/a-60194548>.
- Бастрыкин: все большая доля преступлений совершается мигрантами.* (2022, 11 lutego). Вести.Ру. Pobrane z: <https://www.vesti.ru/article/2717731>.
- Human Rights Watch (2020, 5 października). *Туркменистан: отрицание проблемы и бездействие властей усугубляют продовольственный кризис.* Pobrane z: <https://www.hrw.org/ru/news/2020/10/05/376451>.
- WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 – 11 March 2020.* (2020, 11 marca). World Health Organization. Pobrane z: <https://www.who>.

- int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19--11-march-2020.
- Lang, J. (2017, 25 kwietnia). *Azja Centralna: kryzys modelu migracyjnego i potencjał oddziaływania na UE*. Ośrodek Studiów Wschodnich. Pobrane z: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2017-04-25/azja-centralna-kryzys-modelu-migracyjnego-i-potencjal>.
- Laruelle, M. (red.). (2013). *Migration and Social Upheaval as the Face of Globalization in Central Asia*. Leiden: Brill.
- Mercer. (2021). *Mercer's 2021 Cost of Living city ranking*. Pobrane z: <https://www.mercer.com/our-thinking/career/cost-of-living.html#highlights>.
- Бекмурзаев, Н. (2019, 28 lutego). *Положение русского языка в странах Центральной Азии*. Pobrane z: <https://cabar.asia/ru/polozhenie-russkogo-yazyka-v-stranah-tsentralnoj-azii>.
- Денисенко, М., Мукомель, В. (2020, 29 lipca). *Трудовая миграция во время коронакризиса*. Эконс. Pobrane z: <https://econs.online/about/>.
- Егоров, И. (2021, 17 listopada). *МВД: В России нелегально находятся более 800 тысяч граждан СНГ*. Российская газета. Pobrane z: <https://rg.ru/2021/11/17/mvd-v-rossii-nelegalno-nahodiatsia-bole-800-tysyach-grazhdan-sng.html>.
- Из мигранта в раба: с чем сталкиваются таджикские рабочие в России*. (2021, 18 grudnia). SIA-Plus. Pobrane z: <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/society/20211218/iz-migranta-v-raba-s-chem-stalkivayutsya-tadzhikskie-rabochie-v-rossii>.
- Кадыров, М. (2021, 9 kwietnia). *Кыргызстанцы главной проблемой страны назвали безработицу*. Радио Азатлык. Pobrane z: <https://rus.azattyk.org/a/31194924.html>.
- Как улучшить человеческий капитал в странах Центральной Азии?* (2021, 27 lipca). Central Asian Bureau for Analytical Reporting. Pobrane z: <https://cabar.asia/ru/kak-uluchshit-chelovecheskij-kapital-v-stranah-tsentralnoj-azii>.
- Какие преимущества есть у работающих в России граждан стран ЕАЭС*. (2021, 1 października). Sputnik. Pobrane z: <https://ru.sputnik.kz/society/20210709/17564116/preimuschestva-v-rossii-u-grazhdan-eaes.html>.
- Кондратьев, В. (2015, 4 lutego). *Кризис 2014 года в России как итог пороков экономической политики*. Перспективы. Pobrane z: http://www.perspektivy.info/rus/ekob/krizis_2014_goda_v_rossii_kak_itog_porokov_ekonomicheskoy_politiki_2015-02-04.htm.
- Читать далее: <https://ru.sputnik.kz/society/20210709/17564116/preimuschestva-v-rossii-u-grazhdan-eaes.html>.
- Лебедева, М.М. (2014). «Мягкая сила» в отношении Центральной Азии: участники и их действия. *Вестник МГИМО Университета*, 2 (35), 47–51.
- Манукиян, Е. (2021, 26 października). *Граждан Узбекистана пускают на российские стройки только привитыми*. Российская газета. Pobrane z: <https://rg.ru/2021/10/26/grazhdan-uzbekistana-pustiat-na-rossijskie-strojki-tolko-privityimi.html>.
- Министерство труда, социального обеспечения и миграции Кыргызской Республики (2021). *Рынок труда Кыргызской Республики на 1 декабря 2021 года*. Pobrane z: <https://zanyatost.kg/Page/PageShow/1016>.
- Министерство внутренних дел Российской Федерации. (2021, 19 października). *Отдельные показатели миграционной ситуации в Российской Федерации за*

- январь – сентябрь 2021 года с распределением по странам и регионам. Pobrane z: <https://мвд.рф/dejatelnost/statistics/migracionnaya/item/26510325/>.
- Министерство внутренних дел Российской Федерации. (2021, 19 stycznia). *Отдельные показатели миграционной ситуации в Российской Федерации за январь – декабрь 2020 года с распределением по странам и регионам*. Pobrane z: <https://мвд.рф/dejatelnost/statistics/migracionnaya/item/22689602/>.
- Министерство внутренних дел Российской Федерации. (2020, 22 stycznia). *Отдельные показатели миграционной ситуации в Российской Федерации за январь – декабрь 2019 года с распределением по и регионам*. Pobrane z: <https://мвд.рф/dejatelnost/statistics/migracionnaya/item/19365693/>.
- Наджибулла, Ф. (2021, 4 czerwca). *Зарботков меньше, но безопаснее. Трудовые мигранты из Центральной Азии выбирают Казахстан вместо России*. Радио Азаттык. Pobrane z: <https://rus.azattyq.org/a/central-asian-migrant-workers-choosing-kazakhstan-over-russia-despite-lower-pay/31289747.html>.
- Население Центральной Азии растет. А вместе с ним бедность и социальные проблемы. (2021, 29 lipca). Asia-Plus. Pobrane z: <https://asiaplustj.info/ru/info/about>.
- Основные требования действующего законодательства в части привлечения иностранных граждан и лиц без гражданства к трудовой деятельности. (2020). Администрация городского округа Новокуйбышевск. Pobrane z: <http://city-hall.nvkb.ru/city/mezhvedomstvennaya-komissiya-po-monitoringu-migratsionnoj-situatsii/osnovnye-trebovaniya-deystvuyushchego/>.
- Оценка численности трудящихся мигрантов из стран Центральной Азии. (2016). Совет по внешней и оборонной политике. Pobrane z: http://svop.ru/wp-content/uploads/2016/08/55_Трудовая-миграция-2.png.
- Петров, И. (2021, 27 września). *Заканчивается „ковидный” мораторий на выдворение нелегалов*. Российская газета. Pobrane z: <https://rg.ru/2021/09/27/zakanchivaetsia-kovidnyj-moratorij-na-vydvorenie-nelegalov.html>.
- Петров, И. (2021, 29 września). *Более 1 млн мигрантов во время пандемии легализовали свое нахождение в РФ*. Российская газета. <https://rg.ru/2021/09/29/bolee-1-mln-migrantov-vo-vremia-pandemii-legalizovali-svoe-nahozhdenie-v-rf.html>.
- Погорельская, А. (2020). Трудовая миграция на Евразийском пространстве в XX–начале XXI вв. *Современная Европа*, 2, 188–194.
- Проценко, Л. (2021, 1 listopada). *Андрей Бочкарев: Столичные стройки готовятся отказать от использования труда мигрантов*. Российская газета. Pobrane z: <https://rg.ru/2021/11/01/reg-cfo/andrej-bochkarev-stolichnye-strojki-gotoviat-sia-otkazatsia-ot-ispolzovaniia-truda-migrantov.html>.
- Продуктов нет, „скрытые” очереди у закрытых магазинов, задержания, молчание властей. Что происходит в Туркменистане?* (2021, 4 maja). Радио Азатлык. Pobrane z: <https://rus.azathabar.com/a/31236964.html>.
- Проект «Работа без границ» стартовал в ЕАЭС. (2021, 1 lipca). Евразийская экономическая комиссия. Pobrane z: <https://eec.eaeunion.org/comission/about/>.
- Рязанцев, С. (2016, 31 sierpnia). *Трудовая миграция из Центральной Азии в Россию в контексте экономического кризиса*. Россия в глобальной политике. Pobrane

- z: <https://globalaffairs.ru/articles/trudovaya-migracziya-iz-czentralnoj-azii-v-ros-siyu-v-kontekste-ekonomicheskogo-krizisa/>.
- России нужны 5 миллионов трудовых мигрантов.* (2021, 24 czerwca). ASIA-Plus. Pobrane z: <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/society/20210624/rossiya-za-tri-goda-mozhet-privlech-ne-menee-5-mln-trudovih-migrantov>.
- Скрипунов, А. (2020, 3 maja). „Две проблемы”. *Мусульмане в Рамадан заговорили о набелевшем*. РИА Новости. Pobrane z: <https://ria.ru/20220104/berbok-1766553997.html>.
- Соколов, А. (2020, 16 lipca). *Как мигранты выживают в кризис*. Ведомости. Pobrane z: <https://www.vedomosti.ru/society/articles/2020/07/16/834690-migranti-vizhivayut>.
- Соколов, А. (2020, 30 listopada). *Жители России не готовы заместить иностранных мигрантов*. Ведомости. Pobrane z: <https://www.vedomosti.ru/society/articles/2020/11/29/848719-zamestit-gastarbaiterov>.
- Стало известно, сколько мигрантов находится в России.* (2021, 30 września). Sputnik. Pobrane z: <https://tj.sputniknews.ru/20210930/skolko-migrantov-nakhoddyatsya-russia-1042572028.html>.
- Стоимость патента для иностранцев в 2021 году по регионам.* (2021, 11 listopada). LegalLabour.ru. Pobrane z: <http://legallabor.ru/sobytiya-i-informatsiya/219-stoimost-patenta-dlya-inostrantsev-v-2021-godu-po-regionam>.
- Сунцова, Ю. (2020, 29 kwietnia). *Запертые на чужбине. В России растет преступность среди мигрантов, потерявших работу*. Новые известия. Pobrane z: <https://newizv.ru/news/business/19-04-2022/kak-molody-my-byli-uslugi-plasticheskikh-hirurgov-stanovyatsya-nedostupnymi>.
- Устюжанин, А. (2014, 30 listopada). *В России с нового года отменили квоты на мигрантов*. Е1.РУ Екатеринбург Онлайн. Pobrane z: <https://www.e1.ru/text/gorod/2014/11/30/52919701/>.
- Фалалеев, М. (2014, 26 marca). *Таких гостей нам не надо*. Российская газета. Pobrane z: <https://rg.ru/2014/03/26/prestupleniya-site.html>.
- Федеральная служба государственной статистики (2021). *Численность населения Российской Федерации по полу и возрасту на 1 января 2021 года*. Pobrane z: https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/Bul_chislen_nasel-pv_01-01-2021.pdf.
- Юнистрим поможет мигрантам в поиске работы.* (2021, 30 marca). «РБК». Pobrane z: <https://spb.plus.rbc.ru/pressrelease/6062e35a7a8aa9849a675ab4>.